

Eesti – „okas keisririigi ihus“ ehk kuidas sõda Ukrainas muutis Eesti maailmas suureks ja siis jälle väikeseks

MERILI ARJAKAS

Rahvusvahelise Kaitseuuringute
Keskuse teadur, ajakirja
Diplomaatia peatoimetaja

Eesti ühiskonnale saabus 2022. aasta 24. veebruar üllatuslikult – ja samas mitte. Kuigi märgid Venemaa ettevalmistustest Ukraina vastu peetava sõja laiendamiseks olid olnud laiale avalikkusele näha juba kuid (ning Eesti valitsusele, nende sõnul, teada juba pool aastat varem), tundus mõte, et Venemaa proovibki oma Ukraina-probleeme lahendada Kiievis režiimimuutuse korraldamisega, ikkagi absurdne.

Ometi olime meie Kremli agressiooniks rohkem valmis kui Lääne-Euroopa riigid, kelle senine Venemaa-poliitika oli drastiliselt läbi kukkunud ning kes hakkasid nüüd kiirkorras otsima uusi viise, kuidas

Euroopas peetava totaalset sõjaga hakkama saada. Tahtmist endale tuhka pähe raputada leidis Euroopa Liidu kõrgemal tasandil: 2022. aasta septembris peetud aastakõnes Euroopa Parlamendi ees ütles Komisjoni president Ursula von der Leyen, et nad oleks pidanud kuulama neid, kes Putinit tundsid – Poolat, Baltimaaid ning teisi hääli Kesk- ja Ida-Euroopas.

Hüppeline huvi Eesti seisukohtade vastu ilmnis rahvusvahelises meedias. Riigikantselei kogutud andmete järgi kasvas USA, Ühendkuningriigi, Saksamaa ja Prantsusmaa ajakirjanduses Eesti julgeolekupoliitikaga seotud lugude arv 2022. aastal 64 000 kajastuseni – see oli neli korda rohkem kui aasta varem ja 13 korda rohkem kui 2020. aastal. Oma osa selles oli Eesti kõneisikute populaarsusel rahvusvahelises meedias, eriti peaminister Kaja Kallasel, kelle otsekohene väljendusviis ja visuaalne alternatiiv paljude teiste riikide ülikonnastatud keskealistele meespoliitikutele muutis ta nõutud intervjuueeritavaks.

Eesti mainimistele rahvusvahelises ajakirjanduses ja poliitilise mõjukuse

vahele Euroopa Liidus ei saa küll võrdusmärke tõmmata, aga 21. sajandil on ilma pildis olemata keeruline oma seisukohti levitada. Kogutud andmetest nähtub ka, et erakordne meediahuvi Eesti vastu tipneski 2022. aastal. Järgneval aastal ilmus eelmainitud nelja riigi ajakirjanduses ligi 35 000 Eesti julgeolekupoliitikat puudutavat kajastust. 2024. aasta esimesel poolaastal andsid tooni Kaja Kallase ELi kõrgeks esindajaks saamist käsitlevad artiklid, aga kogu aasta jooksul – ja Kallase väljakukkumisega Eesti kõneisikute nimekirjast – vähenes lugude arv 30 000ni. Kuivõrd 2025. aasta kaheksa kuuga on Eesti julgeolekupoliitikaga seotud artikleid ilmunud üle 21 000, võib eeldada, et aasta lõikes jääb suurusjärg eelmise aastaga samaks.

KEMPLUSED VIISADE JA NAFTA ÜLE

2022. aastast on Eesti välispoliitilisel tegevusel olnud kaks eesmärki: esiteks toetada Ukrainat võitluses Venemaa

Järgemööda kujundas Eesti ühtse poliitika Läti, Leedu, Poola ja Soomega, et partnerite toel oma seisukohtade kaalu läbirääkimistel tugevdada.

vastu – nii sellega, mida Eesti saab ise ära teha, kui ka ärgitades teisi liitlasi rohkem tegema – ning teiseks tõsta agressiooni kulu Venemaa jaoks üle taluvuspiiri, et halvata ta võitlusvõimekust Ukrainas ja saata selge sõnum teistele revisionistlikele režiimidele, et piiride nihutamine jõu abil ei ole õigeks peetud tegevus. ELis on

Eesti taotlenud nende eesmärkide saavutamiseks Venemaa- ja Valgevene-vastaste sanktsioonide laiendamist ja süvendamist, kannustanud Ukraina hüvanguks Venemaa külmutatud varade kasutamist ning toetanud Ukraina ELi liikmesriigiks saamist.

2022.–2023. aastal vastu võetud meetmete seas jäi Eesti silma kahes vaidlusrohes küsimuses: Vene kodanike Schengeni ala turistiviisade piiramine ja naftaeksportile hinnalae kehtestamine. Esimene neist oli esmajooneliseks riiklik küsimus: 11. augustil 2022 piiras Eesti viisade väljastamist Venemaa Föderatsiooni kodanikele ja keelas välispiirilt riiki siseneda turistidel, kellele Eesti oli seni viisa andnud. Otsust põhjendati nii julgeolekukaalutlustega – Venemaale suunduvate lendude tühistamine oli pannud ELi ja Venemaa vahel maismaapiiri omavate riikide piirivalve enneolematu koormuse alla – kui ka sooviga panna Venemaa tavakodanikke tundma ELi kehtestatud sanktsioonide mõju, et nad ei saaks jätkata oma tavapärast rahvusvahelist elu.

Ent selle poliitika tõhususe suurendamiseks oli vaja ühtset lähenemist. Eesti pani Euroopa Komisjonile ette 8. sanktsioonipaketi vastuvõtmise, kuhu oleks saanud hõlmata Vene kodanike reisipiirangute laiendamise. Järgemööda kujundas Eesti ühtse poliitika Läti, Leedu, Poola ja Soomega, et partnerite toel oma seisukohtade kaalu läbirääkimistel tugevdada. Koalitsiooni ehitamine oli vajalik, sest meie vastas seisid muuhulgas Saksamaa ja Prantsusmaa, mille valitsused leidsid, et Euroopas reisimine võib turgutada Vene kodanike demokraatiahulusi. ELi-ülese reisipiirangute läbisurumine Eestil ja partneritel ei õnnestunudki, aga Euroopa Komisjon kutsus liikmesriike üles Vene kodanike viisataotlusi rangemalt läbi vaatama. Idariikide lobistamise tulemusel tõstatas Komisjon 2025. aasta septembris teema taaskord, aga viisapoliitika jääb ennekõike liikmesriikide valitsuste pärusmaaks.

Samasugune vahelduv edu sai Eesti tegevusele osaks ka Venemaa müüdava nafta hinnale ülempiiri määramisel, mis oli juba iseenesest kesktee otsimine kahe eesmärgi vahel – lootus pärssida Vene režiimi sissetulekuid ilma naftaturul šokki esile kutsumata. Balti riigid näitasid juba täiemahulise sõja algul eeskuju, lõpetades Vene maagaasi tarnimise. ELi tasemel võttis Vene fossiilkütustele hinnalae kehtestamiseks vajaliku poliitilise tahte kujunemine mõnevõrra aega ning ka siis jagunesid riigid leeridesse, kus madalamat määra nõudsid Eesti kõrval näiteks Leedu ja Poola, teisel pool seisis aga Kreeka, Küpros ja Malta, kes tundsid muret oma laevandussektori rahavoo pärast.

ELi ja G7 riikide kehtestatud hinnalagi (60 dollarit barreli kohta, mis on nüüd naftahinna langemise tõttu 15% võrra madalam kui Uurali naftabarreli kuue kuu keskmine) oligi lõpuks kompromiss erinevate seisukohtade vahel, kus peale jäi USA arvamus, kes kartis globaalse naftahinna hüpet.

Märksa suuremaks probleemiks kui hinnalae konkreetne ülemmäär on kujunenud Vene naftaeksport kolmandatesse riikidesse (ja nende kaudu ka Euroopasse). Lisaks kasutab Venemaa keskkonnaohtlikku varilaevastikku, et piirangutest kõrvale hiilida. Venemaa fossiilkütuste müügist saadud tulu on küll vähenenud, mis vähendab selle panust riigieelarve turgutamiseks ja selle kaudu sõjamasina käigus hoidmiseks, aga tegu pole olnud agressiooni lõpetava võluvitsaga.

UUS TUUL KAITSEPOLIITIKAS

Eesti ei üritanud mitte ainult suunata teiste riikide välis- ja julgeolekupoliitikat, vaid tegi sõja valguses ka korrektiive oma senises poliitikas. Kõige märgilisem on vast suhtumise muutus Euroopa kaitsekoostöösse, millesse Eesti suhtus varem leigelt või tõrjuvalt, kuivõrd meie vaateid Venemaa ohule ei võetud Lääne-Euroopa pealinnades kuigi tõsiselt. Pärast 24. veebruari saabusid uued olud, kus EL

hakkas tõsiselt tegelema Ukrainale antud sõjalise abi ja liikmesriikide kaitsekoostöö koordineerimisega ning nimetas revisioonistliku Venemaa otseseks ohuks Euroopa julgeolekule ja kodanikele.

Konkreetselt programmina algatas Eesti nn miljoni mürsu kava, mis nägi ette 2024. aasta märtsiks Ukrainale ühe

Venemaa fossiilkütuste müügist saadud tulu on küll vähenenud, mis vähendab selle panust riigieelarve turgutamiseks ja selle kaudu sõjamasina käigus hoidmiseks, aga tegu pole olnud agressiooni lõpetava võluvitsaga.

miljoni 155 mm kaliibriga suurtükimürsu tarnimist Euroopa Kaitseagentuuri juhitud koalitsiooni poolt. Ambitsioonikat plaani nii kiirelt siiski täita ei suudetud ja 2024.–2025. aastal tehtud relva- ja lahingumoonasid selle programmi alla pandud ei ole.

ELi kaitsevalmiduse tugevdamiseks hakkas Eesti toetama ka ettepanekut võtta ELi eelarve tagatisel ühislaene, mida on vaja mahukate investeeringute tegemiseks, sealhulgas laskemoona tootmiseks ning Euroopa õhu- ja raketikaitse arendamiseks. Nn eurobondide küsimuses on Eesti leidnud end ühisleerist Prantsusmaaga, kes soovib küll näha investeeringuid ainult Euroopa tööstusesse, mitte kiiret relvastumist, mis on idarinde põhihuvi. Ühise laenuraha võtmisele seisavad vastu näiteks Saksamaa ja Holland – varem olid just need riigid fiskaalteemades Eesti tavapärased partnerid.

Venemaa agressioon Ukraina vastu, aga ka Kremli mõjutamiskatsed Lääne-Balkanil ja Moldovas lükkasid uue hoo sisse ELi laienemisdebattidele.

Üldistades saab senised ELi liikmed jagada kaheks: riigid, kelle arvates peaks EL laienemisega geopoliitilistel põhjustel edasi liikuma pigem kiiremini kui aeglase-
malt, ning teised, kelle hinnangul tuleks enne teha olulisi reforme ELi institutsioonides ja nende otsustusmehhanismides, et liit oleks võimeline tegutsema ka aina kasvava seltskonna tingimustes. Eriti puudutab see näiteks välispoliitilistes küsimustes kvalifitseeritud häälteenamuse

***ELi laienemine võib Eestis
veel arutlusküsimuseks
muutuda, kui
mõne kandidaadi
liitumine jõuab
käegakatsutavamasse
tulevikku või laienemise
mõjud Eestile on
rohkem tuntavad kui
teoreetilised.***

kasutusele võtmist senise konsensuspõhise mõtte asemel. Eesti ei näe, et see oleks tarvilik, pidades vetoõigust väikeriigi viimaseks garantiiks, et tema häält ei jäeta elulisi huve puudutavates küsimustes kõrvale.

Lihtsustusele kohaselt hakkab selline jaotus murenema, kui riikide positsioone täpsemalt võrrelda. Eesti puhul torkab silma, et meil on poliitiliselt lihtne Ukraina vastuvõtmist toetada – seda siiski juhul, kui Ukraina täidab kõik kriteeriumid, hea tahte nimel reegleid

vesistada Eesti ei soovi –, sest ühised julgeolekuhuvid kaaluvad kõik muud kaalutlused üles. Erinevalt Kesk-Euroopast ei ole Ukraina Eestile ka selline (põllu) majanduslik konkurent, et peaksime laveerima mitme huvigrupi vahel nagu Poola valitsus. Samuti pole Eestis oluliseks poliitiliseks teemaks kerkinud meie saadava osa vähenemine Euroopa ühisest rahapajast, sest netomaksjaks tõusmise kursil oleme niikuinii, Ukraina või teiste kandidaatriikide liitumine vaid kiirendaks seda protsessi.

ELi laienemine võib Eestis veel arutlusküsimuseks muutuda, kui mõne kandidaadi liitumine jõuab käegakatsutavamasse tulevikku või laienemise mõjud Eestile on rohkem tuntavad kui teoreetilised. Seni on Eestil pigem hirm, et liidu institutsioonides reformide nõudmine on hea viis, kuidas igasugu laienemist ära hoida.

Eelkirjeldatust on näha, et ELi poliitika kujundamisel jäi Eesti võimekus pigem mõõdukaks või napiks, ühtegi üheselt hinnatavat edulugu Ukraina toetamisel ja Venemaa jaoks agressiooni kulude tõstmisel välja tuua ei saa. Kohati käib arutelu täpselt samade teemade ümber nagu sõja alguses: sanktsioonide jõustamine, Venemaa külmutatud varade kasutuselevõtt, Ukraina lõimumine ELi ja NATOga, ühise kaitsekoostöö ja Euroopa kui geopoliitilise jõu tugevdamine. Uueks väitlusteemaks on kerkinud julgeolekutagatised Ukrainale, näiteks Euroopa rahuvalvajate näol, aga need eeldavad relvarahu sõlmimist Kiievi ja Moskva vahel.

Kõige selgemalt on Eesti kasuks olnud üldine uue normaalse kujunemine ELis ja paljudes liikmesriikides. Selle tõestuseks on Kaja Kallase valimine uueks Euroopa Liidu kõrgeks välisesindajaks. Kallas isikuna ja oma vaadetelt võib meeldida või mitte, aga vähe on neid, kes 2019. aastal oleks olnud valmis otsima ELi tippametnikku Baltimaade poliitikute seast. Hirmul on suured silmad, mistõttu on arusaadav Eestis kohati välja lõöv mure,

et eurooplased vaid ootavad sõja lõppu, et saaks Venemaaga tavapärase suhete juurde tagasi pöörduda. See ei võta arvesse kardinaalseid muutusi ELi riikide välis- ja julgeolekupoliitikas.

MORJENDAV PILK HOMSELE

2025. aasta vaates ei saa pilti siiski kuidagi roosiliseks pidada. Ukraina on pikaajalisest kurnamissõjast tõepoolest kurnatud, mistõttu on maad võtnud sõjaväsimus. Arvamusküsitluste järgi on ukrainlased nüüd valmis kaaluma mingeid järeleandmisi territoriaalse terviklikkuse ja NATOsse kuulumise osas, kui need vaid tagaks, et Moskva ei alustaks mõne aasta möödudes ja jõudu kogudes uuesti Ukraina linnade pommitamist. Diplomaatilisel tasandil ei räägi ka Ukraina liitlased enam 1991. aasta riigipiiride taastamisest ja Venemaa karistamatusest ohjeldamisest, vaid rahuläbirääkimistest.

Realistlik hinnang sõnumite muutusele on, et ei Euroopa suurriigid ega USA polnud kunagi valmis Ukrainat toetama sel määral, et ta võidaks. Seetõttu peegeldab nüüdne retoorika adekvaatsemalt seda, milleks lääts valmis on. Samas pole näha, et Venemaa oleks huvitatud kokkuleppes, mis ei too kaasa Ukraina allutamist enda taktikepile – ning igapäevased jutud rahuleppes tekitavad kui mitte valitsustes, siis vähemalt lääne avalikkuse mõnes osas ootuse, et kokkulepe on lähedal. Selle lootuse taustal peavad Eesti diplomaadid järjepidavalt selgitama, et rahuleppe saavutamise nurjumises on süüdi Putini võimuiha, mitte Zelenskõi kangekaelsus, ja tagama, et Euroopa ja USA jäävad Ukraina selja taha tõepoolest nii kauaks, kui vaja.

Tuleb tunnistada, et Euroopa on end võrreldes 2014. aasta „rohelist mehikeste“ peataoleku ja 2022. aasta alguse eskalatsioonihirmuga kokku võtnud. Sõltuvalt mõõdupuust võib aga klaas ikkagi olla nii pooltühi kui ka -täis. Plusspoolele saab kanda Saksamaa aeglase, aga põhjaliku kursimuutuse Euroopa

sõjalisse kaitseesse panustamises, Poola kolossaalsed kulutused relvastumiseks ning aina tiheneva poliitilise ja kaitsekoostöö Läänemere riikide vahel, millele andis lisatõuke Soome ja Rootsi liitumine NATOga – kõik, mida Eesti sõjaluure arvates Vladimir Putin Ukraina-vastast sissetungi kavandades ilmselt ei osanud oma halvimateski unenägudes oodata. Need on kõik tegurid, mis suurendavad Eesti kaitsetust märgatavalt ja lubavad meil lisaks primaarsele eesmärgile ehk Eesti enda julgeoleku kindlustamisele tegutseda ka sekundaarse eesmärgi ehk Ukraina toetamise nimel.

Siiski on täiesti arvestatav ka miinuspoole loetelu. Euroopa kaitsetööstus on killustunud ning, sõltuvalt kritiseerija vaatest, kas pole suutnud tootmisvõimsust kiiresti kasvatada või napib valitsuste suuri ja pikaajalisi tellimusi. Juba 19. ELi

***Euroopa kaitsetööstus
on killustunud ning,
sõltuvalt kritiseerija
vaatest, kas pole suutnud
tootmisvõimsust kiiresti
kasvatada või napib
valitsuste suuri ja
pikaajalisi tellimusi.***

sanktsioonipaketi esitlemine näitab, et sanktsioonide kehtestamisel on algusest peale võetud põhimõtteks, et prooviks ikka Kremli mõjutada nii, et see meile endale haiget ei tee. Populaarne on süüdistada kõikides probleemides Ungari ja Slovakkia valitsust, aga nende avalik vastuseis mõnele sanktsiooniettepanekule või tahtmatus loobuda Venemaa gaasi ja nafta kasutamisest on mugav viigileht teistelegi. On normaalne, et riigid

keskenduvad oma huvide kaitsmisele ja ettevõtete toetamisele, ent see teeb ELi läbirääkimistest paraja lehmakauplemise. Samas tahaks mõne uudise peale – näiteks Prantsusmaa ja Saksamaa ühiste relvasüsteemide arendamise pideva takerdumise kohta – lihtsalt sügavalt ohata.

Veelgi olulisem on aga areng, mis on diplomaatilisel tasandil toimunud Trumpi Valgesse Majja taasasumise järel. Eesti välispoliitiline suund on alates iseseisvumise taastamisest lähtunud kahest põhimõttest: mitte kunagi enam üksi ning kui sa pole laua taga, oled sa menüüs. ELi ja NATOsse kuulumine on meie jaoks kriitilise tähtsusega, et Euroopaga lõimuda ja julgeolek tagada, aga oma olemuselt on need organisatsioonid, mis vähemalt formaalselt annavad suur- ja väikeriikide häälele sama suure kaalu. See poliitika tõstab väiksemate tegijate tähtsust.

Jällegi võib öelda, et Washingtoni soolo Kiievi ja Moskva vahel sõja lõpetamiseks, millele Euroopa valitsused järele jooksevad, on vaid tavalise olukorra taastumine. Suuri geopoliitilisi otsuseid kujundavadki

suurvõimud. Eesti mõju saab tugevdada selgitamise, veenmise, eeskuju näitamise ja partnerite otsimisega, aga väikeriikide võim rahvusvahelist poliitikat enda käe järgi teha on piiratud. Samuti tähendab lääneriikide Ukraina-poliitika liikumine tahtekoalitsiooni tasandile, et saab kõrvale jätta need Euroopa valitsused, kes üksnes jalgu järele vedades olid valmis Ukrainat toetama, ning võtta juurde samameelseid riike, nagu Austraalia ja Jaapan. Aga ei saa eitada, et Eesti sõnal on võrreldes täiemahulise sõja algusaegadega praeguseks liitlaste seas vähem kaalu.

Jätkub Moskva venitamistaktika rahuläbirääkimistel, et sundida Ukrainat ja Euroopat järeleandmisi tegema. Jätkuvad ka alla artikkel 5 piiri jäävad rünnakud NATO riikide vastu, et panna proovile riigiinstitutsioonide võimekus kriisiga hakkama saada, külvata kaost ja lõhestada elanikkonda, eesmärgiga nõrgendada või lagundada NATO ja Euroopa Liidu kollektiivseid julgeolekumehhanisme. Sellistes tingimustes jääb üle vaid Eesti välispoliitikale head õnne soovida.